

Pia Žula

ARHITEKTURA NA ILUSTRACIJAH SLIKANICE *MOJ DEŽNIK JE LAHKO BALON*

Slikanica *Moj dežnik je lahko balon* (1962), ki je nastala v sodelovanju med pisateljico Ela Peroci in ilustratorko Marlenko Stupica, še danes sodi med najbolj priljubljena dela slovenske mladinske književnosti, k njeni prepoznavnosti in razširjenosti pa so zagotovo pripomogle tudi Stupičine ilustracije. Posebej zanimiv vidik izbranih ilustracij in tudi glavni del mojega prispevka so upodobitve ljubljanskih stavb – ilustratorka je namreč nekatere reprezentativne mestne zgradbe naslikala tako prepoznavno, da je bralcu omogočeno zelo učinkovito pridobivanje informacij o dogajalnem prostoru tudi preko ilustrativnega gradi-va. Besedilo in podoba sta se v slikanici zlila v prepričljivo celoto, tako da bralec zlahka vzporedno sledi dvema različnima znakovnima sistemoma.

The picture book *My umbrella can turn into a balloon* (1962), created in cooperation between the writer Ela Peroci and the illustrator Marlenka Stupica, can even nowadays still be ranked amongst the most popular works of the Slovene children's literature, its popularity no doubt being due to a highly efficient visual design by Marlenka Stupica. One particularly interesting aspect of the selected illustrations, and also the main focus of my article, are the depictions of the most famous Ljubljana buildings, presented in so recognizable a manner, that readers are able to draw information on the setting of the narrative from the illustrations themselves. The text and the image of the picture book have merged into such an efficient whole that readers can easily follow two diverse sign systems in a parallel way.

1 Uvod

Pisateljica Ela Peroci (1922–2001) je leta 1955 objavila svoje prvo delo v knjižni obliki z naslovom *Moj dežnik je lahko balon*, še istega leta pa je zanj prejela Levstikovo nagrado, takrat najpomembnejše slovensko priznanje za mladinsko književnost (Haramija in Batič 2013: 192). Ela Peroci sodi v kanon slovenske mladinske književnosti, mlade bralce pa še danes nagovarjajo mnoga njena književna dela, ki velikokrat pritegnejo tudi zaradi učinkovite ilustrativne opreme. Pisateljčina dela so ilustrirali reprezentativni slovenski ilustratorji, prevladujejo pa upodobitve akademskih slikark Ančke Gošnik - Godec (1927), najbolj znane so njene ilustracije pravljice *Muca copatarica* (1957), in Marlenke Stupica (1927–2022). Slednja je poleg slikanice *Moj dežnik je lahko balon* s svojimi ilustracijami obogatila tudi prvo pisateljčino pravljico *Hišica iz kock*, ki je bila objavljena v *Pionirskem listu* leta 1952 (Golob 1983: 195).

2 O slikanici

Slikanica *Moj dežnik je lahko balon* je v prvi izdaji izšla z ilustracijami akademskega slikarja Lea (Leona) Koporca, leta 1962 pa prvič z ilustracijami Marlenke Stupica (Haramija in Batič 2013: 192). Ta znana zgodba pripoveduje o deklici Jelki, ki je imela na trati za domačo hišo razprt majhen rumen dežnik, ki je predstavljal njen šotor. Jelka se je igrala s svojo novo rdečo žogo, sorodniki, ki so jo opazovali, pa so jo opozarjali, naj pazi nanjo. Jelka je žogo vrgla visoko v zrak in ta je padla v bližnji potok. Ko je ugledala jezne obraze sorodnikov, si je na glavo poveznila dežnik, ga močno prijala za kljuko, zaprla oči in zašepetala: »Moj dežnik je lahko balon.« Dežnik je deklico vzdignil visoko v nebo in jo nad ljubljanskimi stavbami pripeljal do Tivolija, kjer je ležala fantastična dežela Klobučarija, v kateri so na travnikih kot cvetlice rasli različni klobuki, ki so svojim nosilcem lahko uresničevali zlasti poklicne želje. Tam je Jelka s pomočjo prijatelja našla pogrešano žogo, pred odhodom pa je nabrala klobuke za vse družinske člane. Jelka klobuka zase ni utrgala, saj je imela dežnik, ki je lahko postal balon. Dežnik ji je omogočal, da lahko poišče svoj domišljjski svet, v katerem je varna.

Prozno delo *Moj dežnik je lahko balon* je zaradi jasnega prehoda iz realnega v fantastični svet tipični primer kratke fantastične zgodbe (Haramija in Batič 2013: 192). Pisateljica pred bralcem slika dva različna vzporedna si svetova – realnega, ki prevladuje, in fantastičnega, ki je omejen le na dogajanje v deželi Klobučariji.

3 Ilustracije slikanice

Slikanica *Moj dežnik je lahko balon* (1974) vsebuje ilustracije desetih prizorov, med katerimi je le ena v celoti zapolnjena dvostranska; ta prikazuje igro otrok v Klobučariji. Omenjena ilustracija je tudi edina, ki jo poudarja nebelo ozadje – travnik, na katerem rastejo klobuki in določene *prave* rastline. Od vseh desetih ilustracij je pet dvostranskih.

Ilustracije v omenjeni slikanici zlahka prepoznamo kot Stupičino delo. Njene upodobitve so nežne, umirjene in nevsiljive. Slikarka je uporabila večinoma svetle barve, njena obrisna črta skoraj nikoli ni črna, ampak barvna, kar figuram omogoča uspešno in naravno stapljanje s prostorom, hkrati pa poudarja mehkost njenega likovnega jezika. Ilustratorica je zgodbo podala z ilustracijami, ki se osredinjajo le na ključne dogodke in podrobnosti. Bralec ne opazi nikakršnega pretiravanja, kar mu omogoča, da enakovredno in vzporedno sledi podobi in besedilu. V njenih upodobitvah ni ničesar odvečnega. Vsak še najmanjši predmet je pripovedno pomemben. Figure in predmeti so večinoma upodobljeni na belem ozadju, kar bralcu omogoča jasnost in preglednost.

Stupičine ilustracije imajo značilnosti stilizacije in ploskovitosti. Izjemnega občutka prostora ni, kar pa za učinkovito povezovanje podobe in besedila ter sporočilnost niti ni bistveno. Zelo jasna in pripovedna je postavitev figur. Jelka in druge figure so na večini upodobitev s telesom obrnjene naprej, kar pomeni, da so aktivne, se igrajo. Človeške figure so otroško razigrane, raznobarvne, sicer pa so si precej podobne – imajo okrogle glave, majhne dlani in stopala, na obrazu so poudarjene oči, lica so obarvana rdeče, ustnice so majhne. Čeprav se zdi, da na ilustracijah ni ničesar odvečnega in da je prav vsak najmanjši detajl ključen za učinkovito

pripovedovanje zgodbe, so zanimiv likovni dodatek raznolike cvetlice na neobičajnih mestih in bele ptice, ki Stupičinim ilustracijam dodajajo komponento pestrosti.

Na ilustracijah te kratke fantastične zgodbe z vidika likovnih izraznih sredstev med upodobitvami realnega in fantastičnega sveta ni razlik. Zanimivo pa je, da lahko na ilustracijah realnega sveta prepoznamo določeno arhitekturo slovenskega osrednjega mesta. Realni dogajalni kraj, ki ga je moč razbrati tako iz besedila kot ilustracij, je torej Ljubljana, fantastični del pa se odvija v čudežni deželi Klobučariji, ki je locirana na mestu parka Tivoli, a je ta fantastično preoblikovan. Prizorišča so na ilustracijah sicer podana skopo, poudarjena pa so le tam, kjer so pomembna za zgodbo (Haramija in Batič 2013: 195) – tak primer je zlasti veduta Ljubljane na četrti dvostranski ilustraciji. Dogajalnega časa iz besedila ali ilustracij ni mogoče natančno prepoznati, iz upodobitev sonca na začetnih ilustracijah in lune na končnih pa lahko sklepamo, da se je zgodba odvila v enem dnevu (Haramija in Batič 2013: 196).

Ilustratorica Stupica se je pri likovni opremlitvi zgodbe zelo natančno naslonila na besedilo in mu zvesto sledila. Kljub temu pa ni upoštevala pisateljičinega poudarka na začetku zgodbe, da ima Jelka majhen rumen dežnik, saj je ta na vseh ilustracijah upodobljen veliko večji od deklice. Tudi na osmi ilustraciji, ki prikazuje Jelko, kako z dežnikom, na katerega je privezan šop klobukov za sorodnike, leti iz dežele Klobučarije, lahko opazimo nedoslednost – Jelki namreč manjka rdeča žoga, ki jo je našla v Klobučariji in je z njo, sodeč po zgodbi, poletela domov. Zanimivo je, da je bila Stupica izjemno dosledna pri večkratnem upodabljanju vseh podrobnosti na klobukih, Jelkine rdeče žoge pa ni nikoli dorisala.

4 Arhitektura na ilustracijah slikanice

Za analizo ilustracij slikanice *Moj dežnik je lahko balon* so zanimiva zlasti prizorišča, saj gre za eno izmed del mladinske književnosti, ki zelo dobro prikazujejo prepoznavno arhitekturo prostora. Slikanice običajno ne vsebujejo dolgih in poglobljenih opisov prostora, saj je ta navadno zgolj poimenovan. Dogajalni prostor je pogosteje izražen z ilustrativnim gradivom, pri čemer lahko zasledimo, da ilustrator sam poustvari duh nekega prostora in upodobi prepoznavno arhitekturo določenega kraja, ki je lahko v besedilu poimenovan ali pa tudi ne (Batič 2018: 51). V slikanici *Moj dežnik je lahko balon* je prizorišče, in sicer Ljubljana, poimenovano že v besedilu, na ilustracijah pa lahko prepoznamo znane ljubljanske stavbe.

Na tretji enostranski ilustraciji vidimo gručo ljubljanskih hiš – njihove fasade so pastelnih barv, strehe so rjavkaste ali sivkaste, med hišami so štirikotna dvorišča. Hiše imajo pravokotna okna, dimnike in mansardna okna, ena izmed njih tudi vogalni stolpič. Teh hiš bralec samo z ilustracij sicer ne more prepoznati kot ljubljanske, razbere pa to iz spremljajočega besedila. Pri upodobitvi hiš se ilustratorica sicer ni mogla pretirano nasloniti na besedilo, ker ta arhitektura ni podrobneje opisana, je pa upoštevala, da je Jelka med letenjem nad mestom, kot piše v besedilu, opazovala hiše in med njimi štirioglasta dvorišča (Peroci 1974): »Velike ljubljanske hiše so bile čisto majhne. Med hišami je videla štirioglasta dvorišča.«

Prepoznavna arhitektura se na ilustracijah izrisuje le v začetku zgodbe, ko Jelka z dežnikom leti nad Ljubljano. Ilustratorica je na četrti dvostranski ilustraciji upodobila pogled na ljubljansko veduto s tremi prepoznavnimi stavbami, in sicer

Ljubljanskim gradom, mestno hišo in Nebotičnikom. Ljubljanski grad je v besedilu omenjen (Peroci 1974): »Obkrožila je Ljubljanski grad in pomahala otrokom, ki so se tam lovili.« Ko so otroci zagledali Jelko, so se začudili in stopili na klop ter splezali na obzidje gradu, da bi jo bolje videli. Od tam je Jelka potovala proti Nebotičniku (Peroci 1974): »Stegovali so roke k njej in jo klicali, Jelka pa je obrnila svoj balon proti nebotičniku.« Na terasi Nebotičnika so jo ljudje opazovali, se dvigali s svojih stolov. Od realnih prostorov v Ljubljani besedilo omenja še Tivoli, katerega vloga pa je v zgodbi drugačna – odvezta mu je njegova realna prvobitna podoba, saj je na njegovem mestu zdaj locirana fantastična dežela Klobučarija (Peroci 1974): »Splavala je proti Tivoliju. /.../ Toda to ni bil Tivoli in to niso bile rože. To je bila dežela Klobučarija in na gredah so rasli klobuki.« Tako je od Tivolija ostala samo še neka slutnja njegove lokacije. V nadaljevanju zgodbe pa niti v besedilu niti na ilustracijah več ne razberemo kakšnega konkretnega arhitekturnega značaja Ljubljane.

Arhitekturno podobo lahko natančno analiziramo le na že prej omenjeni dvostranski ilustraciji. Če smo urbanistično čisto natančni in če predvidevamo (kot je tudi nakazano na ilustraciji), da je Jelka letela z leve proti desni (torej s strani grajskega griča proti Nebotičniku), bi morala biti prikazana zadnja stran gradu, torej ne ta reprezentativna, ki gleda na stari del mesta. Ilustratorčina odločitev je sicer logična, saj je želela prikazati najbolj prepoznavno podobo gradu. Grad na upodobitvi poudarja zlasti štirikotni stolp, ki je zelo prepoznaven – predvsem zaradi bifornega okna in ure nad njim. Prepoznamo tudi polkrožni izzidek, ki se naslanja na stolp, in poudarjene konzolne pomole z okni. Grad je prikazan večje, kot bi ga sicer videli iz tega pogleda, saj je stavba domišljjsko horizontalno razpotegnjena.

Pod gradom oz. grajskim gričem, kjer je ilustratorčina upodobila tudi pot, ki vodi do gradu, opazimo ljubljansko mestno hišo, kar je povzeto po realni zasnovi mesta. Prepoznaven je osrednji del mestne hiše s trikotnim čelom in stolpom z uro, okenecem nad njim in značilno čebulasto streho. Tukaj se je ilustratorčina precej natančno naslonila na realne značilnosti arhitekture, čeprav mestna hiša deluje širša, kakor je v resnici. Zanimivo pa je, da je povzela tudi arhitekturne člene stavbe, ki je na ilustraciji levo od rotovža, realno pa sicer gre za drugo hišo na levi. Na upodobitvi namreč prepoznamo zatrepe nad okni v drugem in tretjem nadstropju, ki so podobni resničnim. Tudi upodobitev oken spominja na omenjeno realno stavbo.

Nebotičnik je prav tako prepoznaven, zlasti njegov vertikalno poudarjeni del, ki je nebotičnik v pravem pomenu besede. Na desni se nanj navezuje še horizontalni del stavbe, ki ga lahko na ilustraciji samo še delno zaslutimo. Členitev vertikalnega dela stavbe je Stupica skoraj docela povzela po realni stavbi. V spodnjem delu Nebotičnik členijo štirikotna okna, nato sledi del s polkrožnimi okni. Zgoraj vidimo terasasti del s steklenim kubusom, na katerem je nekakšen steklen klasicistični tempeljček, ki je na ilustraciji abstrahiran. Na vrhu Nebotičnika je Stupica namesto droga za zastavo oz. antene upodobila cvetlico.

5 Sklep

Marlenka Stupica je ilustrirala mnoga znana mladinska dela, katerih ilustracije bodo večno zapisane v slovenskem kolektivnem spominu. Eno najbolj priljubljenih književnih del, ki jih je soustvarila, pa bo zagotovo ostala slikanica *Moj dežnik je lahko balon*, ki združuje Stupičino slikarsko mojstrstvo s še zmeraj zelo sodobnim

literarnim jezikom pisateljice Peroci. K prepoznavnosti omenjenega dela zagotovo prispevajo Stupičine premišljene ilustracije, ki ustrezajo razvojni stopnji bralnih in nasploh kognitivnih sposobnosti otrok ter hkrati umetniško prepričljivo povezujejo in združujejo podobo in besedilo. Zlasti dogajalni prostor je v slikanici zelo učinkovito predstavljen tudi zaradi ilustracij ljubljanskega mestnega okolja, katerega duh je ilustratorica ujela v slikanico s pomočjo upodobitve prepoznavne ljubljanske vedute.

Vir

Ela Peroci in Marlenka Stupica, 1974: *Moj dežnik je lahko balon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

Janja Batič, 2018: Likovna umetnost v slikanicah. *Pedagoška obzorja* 33/1. 46–58.

Berta Golob, 1983: *Srce ustvarja, roka piše*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Dragica Haramija in Janja Batič, 2013: *Poetika slikanice*. Murska Sobota: Franc-Franc.